

**AZ ÁLLAMI FŐHATALOM KIALAKULÁSA ÉS KORLÁTAI,
AZ ERDÉLYI FEJEDELEM ÉS A MAGYAR KIRÁLYI CÍMET VISELŐ
HABSBURGOK JOGKÖREINEK KOMPARATÍV ELEMZÉSE**

**The formation and limits of the state power, the comparative analysis
of the powers of the Prince of Transylvania and the Habsburgs holding
the Hungarian royal title**

SZENTPÁLI-GAVALLÉR PÁL*

A tanulmány vázolja az uralkodói szuverenitás esztörténeti és elméleti, a főhatalom kialakulásának történeti hátterét, azaz annak római-germán gyökereit, valamint a magyar és az erdélyi főhatalom alkotmánytörténeti hátterét, tárgyalja az uralkodói jogkör korlátait, különös tekintettel a választási kondíciók alaptörvényi szerepére, ami alapján az erdélyi fejedelmi állam jogállami színezetet kapott. A szócikk összehasonlító elemzést tartalmaz a királyi és a fejedelmi jogkör vonatkozásában.

Kulcsszavak: *szuverenitás, Erdély, Habsburgok, szultán*

The study outlines the historical and theoretical background of the evolution of sovereignty and of monarchy, i.e. its Roman-Germanic roots, as well as the constitutional history of the Hungarian and Transylvanian sovereignty, and discusses the limitations of the power of the ruler, in particular the fundamental role of electoral conditions, on the basis of which the Transylvanian princely state was given a hue of rule of law. The article contains a comparative analysis of royal and princely powers.

Keywords: *sovereignty, Transylvania, Habsburgs, sultan*

Bevezetés

A tanulmány célja az állami főhatalom elméleti hátterének és kialakulásának vázlatos bemutatása, ezért ki kell térni a *res publica* és a *principatus* előzményi kérdéskörére is. A középkori államfejlődés során – talán a velencei állam egyetlen kivételével –¹ túlnyomórészt a szuverenitást az egyeduralkodók – fejedelmek, kirá-

* DR. SZENTPÁLI-GAVALLÉR PÁL
jogász, okleveles történész, főiskolai végzettségű közgazdász
kutató
Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet
1123 Budapest, Alkotás út 55.
pal.szentpali-gavaller@mfi.gov.hu

¹ A „*talán*”-t indokolja, hogy fénykorában a Velencei Köztársaság élén is egy fő állt: a dózse.

lyok, császárok, szultánok – testesítették meg, így a főhatalom is monarchikus keretek között manifesztálódott.

Az előzőeken túl vázolja a tanulmány – specialitására tekintettel, az Erdélyi Fejedelemség példáját alapul véve – a főhatalom korlátait, különös tekintettel a rendi gyűlés, a fejedelmi tanács jogállására, szerepére.

További cél összehasonlító elemzések bemutatása. E célok elérése érdekében a szakirodalom között egyaránt szerepeltetésre kerülnek neves jogtudósok, jogtörténészek, filozófusok és történészek művei.

1. Az egyeduralkodó főhatalom kialakulása

E gondolati egység célja az elméleti háttér, a római-germán előzmények, a magyar és erdélyi főhatalom vázolása, zárásként szó esik az erdélyi fejedelem státuszáról.

1.1. Az uralkodói szuverenitás eszmetörténeti és elméleti háttere, római-germán alapok

Tudván, hogy a terjedelmi kereteket túllépi az eszmetörténeti háttér, így e tanulmány annak csak szűkre szabott vázlatát adja, amely nem teljes körű és a témakör tárgyalása szempontjából releváns gondolatokat vázolja.

A főhatalom meghatározását a középkor végén, a kora újkor kezdetén Jean Bodin (a korábban használt fogalmakat, mint pl. maiestas imperii ismertetve) teljesítette ki a szuverenitás fogalmának tisztázásával.²

Máté Györgyi tanulmányában rávilágít arra,³ hogy a többi államelméletet művelő tudományos műhöz képest Bodin XVI. századi magyarországi és erdélyi recepcióját számos tényező gyengítette, így annak recepciója bizonytalan. Kiemelendő, hogy ekkor már létezett a Tripartitum, amely a jog végső anyagi forrásának a szuverént – ebben az esetben a fejedelmet – tekinti:⁴ „Mégis mindezeket nem a nép, hanem különösen a fejedelem statutumainak mondjuk azért, mert ha a fejedelem beleegyezése és megerősítése mindkét esetben azokhoz nem járul, eme rendeleteknek semmi ereje nem leszen. Mindazáltal általános néven eme rendeleteket igen gyakran az ország végzeményeinek nevezzük.”⁵

A kortárs előkelőségek közül a nyugati tanulmányokat folytatott Szamosközy István és Illésházy István, így ismerhették Bodin elméletét,⁶ aki műve Első könyv-

² ERDŐ Péter: Állam – egyház – szuverenitás. In: Takács Péter (szerk.): *Az állam szuverenitása - Eszmény és/vagy valóság*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2015, 46.

³ MÁTÉ Györgyi: Jean Bodin és a magyar későreneszansz. *Acta historiae litterarum hungaricarum* (18), 1981, 65. <http://acta.bibl.u-szeged.hu/945/>, 2021. március 18.

⁴ VARGA Zs. András: A közjogi autonómia előképe a Tripartitumban. In: Szabó István (szerk.): *A Hármaskönyv 500. évfordulóján*. Pázmány Press, Budapest, 2015, 27.

⁵ MÁRKUS Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici Magyar Törvénytar: Werbőczy István Hármaskönyve*. Budapest, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1897, II. Rész, 3. cím, 5. §

⁶ Vö. MÁTÉ Györgyi: i. m. 66–67.

vében⁷ biblikus és platóni alapoktól kiindulva, a közérdekként (a német fordításban: „*Vom gemeinen Nutzen*”) definiálja a res publicát, azaz az államot, úgy, hogy az állam fő attribútumai: (a) a szuverenitás, amelyet a legfőbb hatalomként kell értelmezni, (b) a családok és (c) közügyeik, továbbá (d) az államnak elegendő területtel kell rendelkeznie, hogy a polgárai létezésének alapvető feltételei (élelem, lakhatás és védelem) biztosítottak legyenek. Bodin számára – analógiát alkalmazva – a család az állam alapja, és egyúttal a családfő irányítása alatt álló háztartás mintaként szolgál az állam kormányzata számára. A szuverenitás alatt Bodin a legmagasabb szintű állami főhatalmat érti. A szuverenitást a szuverén – mint Isten földi helytartója – abszolút módon és folytonosan gyakorolja, az állampolgároknak pedig a szuverén parancsoknak engedelmeskedniük kell. Az utóbbi gondolatmenetnek szintén biblikus alapjai voltak, amelyeket megtalálunk a következő idézetben: „*Minden lélek engedelmeskedjék a felső hatalmasságoknak; mert nincsen hatalmasság, hanem csak Istentől: és a mely hatalmasságok vannak, az Istentől rendeltettek. 2. Azért, a ki ellene támad a hatalmasságnak, az Isten rendelésének támad ellene; a kik pedig ellene támadnak, önmagoknak ítéletet szereznek. 3. Mert a fejedelmek nem a jó, hanem a rossz cselekedetnek rettegésére vannak. [...] 4. Mert Isten szolgálja ő a te javadra. Ha pedig a gonoszt cselekszed, félj: mert nem ok nélkül viseli a fegyvert [...]*”⁸ Bodin szerint a szuverén uralkodó felett csak Isten és a természetjogból fakadó törvények állnak. Érdeemes arra is rámutatni, hogy a katolikus Bodinhez – ebben a vonatkozásban – mennyire hasonlóan gondolkodott Kálvin,⁹ aki az Institutióban kifejti a következőket: „[...] *Egyébiránt a tilalmat, hogy a másét ne kívánjuk, ki kell terjeszteni arra is, hogy ki-ki hivatása szerint forgolódjék a maga munkakörében, és tegye meg, amivel másoknak kötelesség szerint tartozik. (1) Mert a másét kívánja és tartja vissza jogtalanul, aki nem végzi, amit hivatásának kötelessége mások irányában reája ró. Ez alapon a nép tartsa tiszteletben a maga királyát, fejedelmét, kormányát és minden más előljáróját; uralmukat viselje nyugodt lélekkel, a törvényeknek és rendeleteknek engedelmeskedjék, és meg ne tagadjon semmit, amit Isten akaratja szerint megtehet. (2) És viszont, ezek népüknek gondját viseljék, igazságot szolgáltatassanak, ápolják a közbékét és csendességet, [...] a gonoszoknak korlátozói legyenek, s általában úgy végezzenek mindent, mint akik a legfőbb királynak [...] tartoznak számadással hivatalos eljárásuk-*

⁷ Iohannis BODINI: *Respublica, Das ist: Gründtliche und rechte Underweysung, [...] in sechs Bücher verfasst [...]*. Jacob Foillet Buchdrucker, Mümpelgart, 1592, (M. D. XCII.), 1–178. <https://tinyurl.hu/LeVu/>, 2021. március 15.

⁸ *Szent Biblia azaz Istennek Ó és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás.* (ford.: Károli Gáspár, a továbbiakban: Károli Biblia) Bibliatársulat, Budapest, 1969, Pál apostolnak a rómabeliekhez írt levele: 13. rész, 1–4. vers.

⁹ Kálvinhoz képest Luther csak az egyházi és világi kormányzat elválasztását tartotta nagyon fontosnak.

EGRESI Katalin – PONGRÁCZ Alex – SZIGETI Péter – TAKÁCS Péter: *Államelmélet.* Széchenyi Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar Jogelméleti Tanszék, Győr, 2016, 199.

ról.[...]”,¹⁰ szükséges jelezni azt is, hogy a kálvini eszmerendszerben a legfőbb királynak – az Institutio elejének gondolatmenete alapján – maga Isten tekintendő.¹¹ A nagy jogtudós, Zlinszky János a kálvini eszmerendszerrel egyezően fogalmazott: „[...] Alanyi jogforrás a legislator, a törvényhozó. Legmagasabb törvényhozó Isten, törvénye a kinyilatkoztatásban (*ius scriptum*) és a természet törvényeiben (*ius non scriptum*) jelenik meg. [...]”.¹²

A bodini elgondolás szerint a rendek tanácsot adhatnak az uralkodónak, a végső döntés meghozatalának joga a szuveréné. Jogalkotóként a szuverént alapvetően nem köti saját törvényeinek betartása, de Bodin szerint politikai megfontolásból be kell tartania azokat. Ennek a gondolatmenetnek megtaláljuk a római jogbeli előzményeit, amelyek jogelvként átültetésre kerültek a kánonjogba, s kiemelkedik az az elv, amely a pápa abszolút hatalmának (*potestas absoluta*) alátámasztására szolgált: *Princeps legibus solutus est* – a princeps a törvények felett áll, mert a római jogi levezetés szerint a császár törvényei szentek és örök érvényűek, az ő akarata az egyedüli törvény, ami a princepsnek tetszett, az törvényerővel rendelkezett.¹³ Bodin szerint egyetlen polgár sem követelheti az uralkodótól a törvény betartását, a szuverenitása ebben a tekintetben a függetlenség és a legfőbb jelleg attribútumában jelenik meg igazán.¹⁴ Bodin a fejedelmi szuverenitás különféle jellemzőit is taglalja: (a) korlátlan törvényhozási jog, (b) háború, béke vonatkozásában való döntés joga, (c) legfőbb tisztviselők kinevezésének joga, (d) legfelsőbb ítélkezési fórum, (e) kegyelmezési jog, (f) hűség megkövetelésének joga, (g) pénzverési jog, (h)

¹⁰ KÁLVIN János: *A keresztyén vallás alapvonalai*. Első fejezet, A törvényről, mely a tízparancsolat magyarázatát foglalja magában. A X. Parancsolat (Ne kívánd a te felebarátodnak házát, ne kívánd az ő feleségét, sem szolgáját, sem szolgálóját, sem ökrét, sem szamarát, se semmit, amelyek az övéi!) vonatkozásában adott kálvini értelmezés. <http://leporollak.hu/egyhtori/kalvin/irasok/inst/KISINST1.HTM>, 2021. március 27.

¹¹ Az összefüggést támasztják alá a következő idézetek: „[...] 7. *Megszáradt a fű, elhullt a virág, ha az Úrnak szele fuvallt reá; bizony fű a nép. 13. Kicsoda igazgatta az Úr lelkét, és ki oktatta Őt, mint tanácsosa? [...] 17. Minden népek semmik Ő előtt, a semmiségnél és ürességnél alábbvalóknak tartja. [...] 23. Ki a fejedelmeket semmivé teszi, és a föld biráit hiábavalókká változtatja; [...]” Károli Biblia, Ésaías próféta könyve 40. rész 7., 13., 17., 23. vers. (Az előzőeket megerősíti egy másik összefüggés: „[...] Mert ezer esztendő annyi előtted, mint a tegnapi nap, a mely elmúlt, és mint egy őrzési idő éjjel. Elragadod őket; olyanokká lesznek, mint az álom; mint a fű, a mely reggel sarjad; [...]” Károli Biblia, Zsoltárok könyve 90. rész, 4–5. vers – érdemes (*sine ira et studio*) elgondolkodni, mert van alapja, sorsfordító példák: 814. I. Károly–1814/1815. I. Napóleon, 843. verduni szerződés–1848/1849. „új” keleti „frank” állam kezdetei; 920-ban még: „A magyarok nyilaitól ments meg, Urunk, minket!”–1920. Trianon, 955. Augsburg–1956., 997. Vajk uralkodó: nyugati orientáció–1998. EU-val csatlakozási tárgyalások.)*

¹² ZLINSZKY János: *A római jog továbbélése*. PPKE JÁK Római Jogi Tanszék, Budapest, 1997, 8.

¹³ KISTELEKI Károly: A szuverenitás fogalmának kora újkori kezdetei és az Erdélyi Fejedelemség példája. In: *Az állam szuverenitása – Esemény és/vagy valóság* (szerk.: Takács Péter). Gondolat Kiadó, Budapest, 2015, 458.

¹⁴ KISTELEKI: i. m. 461.

súlyok-mértékek meghatározásának joga, (i) kiváltságok megadására vonatkozó jogosultság. Ennek kvázi ellentételezéseként a szuverén köteles garantálni alattvalóinak, a tulajdonuknak és családjainak biztonságát, az utóbbi gondolat nagyon hasonló a már idézett kálvini eszmeiséghez. E felfogás szerint kizárólag más szuverén fejedelmekkel kötött szerződések kötik a szuverént (művében vizsgálja a frank örökséget hordozó francia és német államok viszonyait, a pápaság szerepét etc.). A szuverén hatalmának egyik korlátja, hogy köteles betartani az alattvalóknak tett ígéreteket. A másik, hogy veszélyhelyzetek kivételével még a szuverén sem szabhat tetszése szerint szabadon adót az embereknek, és nem kobochozhatja el önkényesen az alattvalója vagyont, továbbá a korlátozó tényezők közül a szakirodalom kiemeli az öröklésről szóló száli frank törvényeket.¹⁵

Bethlen Gábor kortársa, a protestáns gondolkodó Grotius *A háború és béke jogáról* című művében a szuverenitást, a főhatalmat úgy határozta meg, hogy a szuverén cselekedetei nincsenek más jogának alárendelve, más ember döntése az övét nem hatálytalaníthatja, ebből következően a főhatalom saját döntését akarától függően megváltoztathatja. Tagadja és cáfolni igyekszik azokat a nézeteket, melyek szerint a szuverenitás mindig a népé, illetve hogy a király és a nép között mindig kölcsönös függés van, szerinte az uralkodó cselekedeteit nem lehet erkölcsi helyességük alapján megítélni, mert az zűrzavarhoz vezethet, továbbá a patrimoniális királyságot eszményíti, ahol az államhatalom az uralkodót illeti meg. Az uralkodóval szembeni ellenállás jogát tagadja, inkább tűrni kell, mintsem erőszakkal ellenállni. A felsőbbség elleni háborút általában nem tartja megengedettnek, csak bizonyos kivételes esetekben.¹⁶ Bodin, Kálvin, Grotius felfogása az ellenállás jogának tagadása vonatkozásában nagyon hasonló.¹⁷

¹⁵ SZMODIS Jenő: Adalékok az állami beavatkozás problematikájához. *Jogelméleti Szemle* 2020/1. szám, 162. http://jesz.ajk.elte.hu/2020_1.pdf, 2021. március 16.

A Habsburg-ház vonatkozásában meglehetősen nagy szabályozási bravúrral a Lex Salica korlátozó voltát (azaz, hogy nő nem örökölhet) a Pragmatica Sanctio szüntette meg. Ld. SZENTPÁLI-GAVALLÉR Pál: Az önálló magyar külügyminisztérium létrehozása, szabályozásának és szervezete kialakulásának kezdetei. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica* XXXVIII/1. 2020/1., 81.

<https://doi.org/10.32978/sjp.2020.005>

¹⁶ PACZOLAY Péter: *A legfőbb hatalom eredete*. Újkori államelméletek. [n. a.] <https://tinyurl.hu/O7cL/>, 2021. április 27.; HUGONIS GROTIUS: *Ius Belli Et Pacis In Compendio Institutioni Scholasticae aptatum, & subinde castigatum*. Tygurum, 1689, (M DC LXXXIX.), 18–21. <https://tinyurl.hu/0F3S/>, 2021. május 10.

(„[...] *Quam nam summam vocas potestatem in civitate, cujus consensum expressum in bello inferendo, probabilem vero assensum in propulsando requiri doces? Summa potestas illa dicitur, cujus actus alterius juri non subsunt, adeoque a nullo superiore irriti reddi possunt. Cui convenit haec summa potestas? [...] Deinde personis, uni vel pluribus, pro cujusque, gentis legibus aut moribus, quibus cura civitatis specialius est comissa. [...]*”)

¹⁷ A szerző e nézeteket osztja, azonban – békeidőben a mindenkori állam szempontjából – a modern kori értelemben vett hatalommegosztáson alapuló demokratikus berendezke-

Az ókori Róma államisága évszázadokon át köztársasági formában működött. Ennek megfelelően a szuverenitás gyakorlója a senatus és a res publica intézményrendszere, ennek és a római államiságnak a kifejeződése volt az S. P. Q. R., azaz Senatus Populusque Romanus, aminek a jelentése: a szenátus és a római nép.¹⁸ Ugyanis a populus Romanus jelentette magát az államot, míg a senatus az állami felségjog állandó hordozója volt.¹⁹ A kettős autoritás – a diktatúra időszakait kivéve – a két római főtisztviselőben, azaz a consulokban manifesztálódott.

A középkori egyeduralom kezdetei a latin-római princepshez kötődnek. E kifejezésnek az eredete Octavianus hatalomra jutása előttig nyúlik vissza, aki kialakította a principátus intézményrendszerét a köztársasági Róma „romos” intézményeire építve. A köztársasági Rómában úgy használták a kifejezést, mint „*princeps senatus*”, amellyel a legtekintélyesebb senatort ruházták fel, így idővel ebből a kifejezésből alakult ki a princeps tisztsége.

Octavianus győzelmét megelőzően szövetséget kötött, megalapítva a második triumvirátust, majd ennek felhasználásával elnyerte a köztársasági köntösbe öltöztetett egyeduralmat. Kr. e. 27-ben a szenátus Octavianusnak Augustus címet adományozott, jelezve a nagyságát, fenségét és a szentségét, de minden hatalma és címe ellenére Octavianus tartózkodott a királyi pozíció betöltésétől, azt vallotta magáról, hogy nem több mint princeps, ez a kifejezés ebben az időszakban egyszerűen „az állam első állampolgára” jelentéssel bírt.²⁰ Augustus principátusát, családját és közvetlen környezetét Tacitus a következők szerint írja le: „[...] *Augustus [...] uralma támaszául Claudius Marcellust, nővére fiát, egészen fiatal korában pontifexi és aedilis curulisi méltósággal, Marcus Agrippát pedig, aki nem volt ugyan előkelő származású, de jó katona és győzelmében társa, megismételt consul-sággal tüntette ki, [...]; Tiberius Nerót és Claudius Drusust - mostohafiait - imperatori címmel öregbítette, bár háza népe még akkor is érintetlen volt. Mert az Agrippától született Gaiust és Luciust a Caesarok családjába fogadta, és bár még a gyermektogát sem vetették le, látszólagos vonakodása ellenére forrón óhajtotta, hogy az ifjúság vezéreinek címezzék és consullá jelöljék őket.[...].*”²¹

Kisteleki Károly fenti véleményével párhuzamosan megállapítható, hogy a főhatalom a princepsben összpontosult, ezzel párhuzamosan Augustus és utódai a köztársasági külsőségeket és intézményeket színleg megóvták, azonban magát a *res publicát monarchikus tartalommal tették élet- és működőképessé.*²² A fentiekből

dést tartja a legmegfelelőbbnek, ahol az egyén szabadsága úgy érvényesül, hogy annak korlátja más egyén(ek) szabadságának tiszteletben tartása.

¹⁸ Ld. erre vonatkozóan Kr. e. 494. a secessio plebist és ezzel kapcsolatban Agrippa meséjét: a vezető réteg (patriciusok) és a nép (plebs) egységet alkot, amit vétek megtörni.

¹⁹ BRÓSZ Róbert – PÓLAY Elemér: *Római jog*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1976, 37.

²⁰ George MOUSOURAKIS: *Roman Law and the Origins of the Civil Law Tradition*. Springer International Publishing, Switzerland, 2015, 18.

²¹ *Tacitus összes művei*. Évkönyvek I. Könyv, Szukits Könyvkiadó, [h. n.], 2001, 191.

²² SZENTMIKLÓSI Márton: *A római jog institutiói*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T., Budapest, 1858, 46.

kitűnik, hogy Augustus nem fukarkodott a családján belül a címek adományozásával, így is biztosítva, hogy hozzá közel álló, bizalmi emberek kerüljenek státuszokba. Ez egyrészt nagyvonalúságot, másrészt logikus megoldást is jelentett, hiszen bizalmi kérdésről volt szó egy-egy pozíció esetén.

Nagyot ugorva az időben a germán államok római földön való kialakulásának kezdetei során a rómaiakkal együtt élve a germán fejedelmek (Germanenfürsten) római patríciusi rangot és címeket kaptak.²³ A rómaiak a címek adományozása útján nemcsak a tiszteletet fejezték ki a germán fejedelmek irányában, hanem azt is, hogy a fejedelmek a római államnak (!) alávetettek. Ezzel az alávetettséggel a tulajdonképpeni hűbéri viszonyrendszer csirái jelentek meg. Az elkövetkező századokban alakul ki az uralkodók körén belül a fejedelem (princeps) és a király (rex) pozíciója és státusza közötti különbség.²⁴

Érdeemes kitérni arra is, hogy Niccolò Machiavelli *A fejedelem* című művének III. részében a következők szerint vélekedik a vegyes uralmi formáról: „[...] *Az újkeletű egyeduralom sok bajjal jár. Ha nem egészében, csupán, mint a birodalom egy része újkeletű, vegyesnek lehet nevezni: bizonytalan volta először is egy természetéből fakadó bajból származik, amely minden újkeletű egyeduralom baja. A baj az, hogy az emberek sorsuk jobbrafordultában bizakodva szívesen cserélnének uralkodót, s ebben a hiedelmükben fegyvert ragadnak ellene; csalatkoznak mégis, mert látniuk kell, hogy csak rosszra fordul a dolog. Ami egy másik természetes szükségszerűségből veszi eredetét: onnan fakad, hogy az új uralkodó fegyveres erővel, vagy végtelenül sok más méltánytalansággal kénytelen megsérteni mindazokat, akiknek fejedelme lett; ez az új szerzemény természetéből folyik.[...].*”²⁵ A középkor a vegyes kormányzat gondolatának fenntartása mellett a hatalom monolitikus szerkezetének²⁶ átalakításához a kettős fenség, másként kettős autoritás tételével járult hozzá, amelynek az alapjai már korábban léteztek a kettős uralom római (ld. két consul)²⁷ és germán előzményeiben, valamint a háború és béke idejére vonatkozó felhatalmazás párhuzamosságában. Itt az előbbi az abszolút hatalom (pl. dictator), az utóbbi a jog uralma alá vetett hatalom igazolása és elfogadása, ez egy *Janus-arcú szuverenitáshoz* vezetett. E kettősség párhuzamaként alakult ki a *két kard tana* az egyház és az állam viszonylatában, valamint más vonatkozásban pedig a *király és a korona* elméleti megkülönböztetéséhez vezetett, amelyre jó példa a magyar *Szent Korona-tan*. Ebben a vonatkozásban a királyi vagy fejedelmi abszolútizmussal szembeszegezhetővé vált az ország bevett szokásjoga, a *ius consuetudo*. A szokás-

²³ Paul JÖRS: *Die Reichspolitik Kaiser Justinians*. Universitäts-Druckerei Curt von Münchow, Giessen, 1893, 7–8.

²⁴ A két fogalom szinonimaként szerepel a hivatkozott szótárban. BURIÁN János: *Magyar-latin szótár*. Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1907, 136.

²⁵ Niccolò MACHIAVELLI: *A fejedelem*. III. rész, A vegyes egyeduralkodásról. [n. a.] <https://mek.oszk.hu/00800/00867/00867.htm#bm4>, 2020. december 10.

²⁶ SZABÓ Miklós: Hatalommegosztás és pluralizmus. *Államelmélet* (szerk.: Takács Péter). Bíbor Kiadó, Miskolc, 1997, 193.

²⁷ A többes hatalomra biblikus példa is említhető: a Szentháromság (Atya, Fiú és Szentlélek).

jogra hivatkozó nemesi ellenállás viszont egyfajta korlátot képezett az uralkodói (fejedelmi) hatalommal szemben. Szabó Miklós helytálló meglátása szerint a reneszánsz és a reformáció abszolutizmust igazoló eszmeáramlata után nyílt meg az út a hatalom megosztásának tétele előtt.²⁸

1.2. A magyar és erdélyi főhatalom kezdetei

Lényeges előzményt képez – az előző alfejezetben leírt ókori római consulok kettős autoritása párhuzamaként magyar viszonylatban – az Árpád-korhoz kötődő fejedelemség. A Kr. u. IX. században a magyar törzsek kazár fennhatóság alóli függetlenedésének logikus következménye, ahogy azt Dümmerth Dezső is leírja,²⁹ az egyszemélyi vezetés kialakítása érdekében Álmos nagyfejedelemmé (kendévé) választása. E nagyfejedelmi státusz *szakrális jelleggel* is bírt, amelyet fia, Árpád s nemzetsége is örökölt. A honfoglalást közvetlenül megelőző időszakban a honfoglaló magyarság élén álló nagyfejedelem mellett még két kiemelkedően meghatározó főtisztviselő:³⁰ (a) a nagyobb méltóságot viselő gyula és (b) a horka állt.

A neves jogtudós, Timon Ákos a magyar szuverenitással kapcsolatban a következő értékes megállapítást teszi: „[...] *Az iránt nem lehet kétség, hogy Szent István óta a királyság képezi azt az intézményt, mely a magyar népet egy állami egészbe kapcsolja össze, a melyben a magyar nép állami önállósága, s z u v e r e n i t á s a kifejezésre jut; de az állami hatalmat helyettesítő királyi hatalom még nem a király és a nemzet között megosztott hatalom, hanem inkább a nemzet felett álló és bizonyos mértékig egyéni természetű hatalom, a mely korlátját csak a nemzet szabadságérzetében és a közkötelességek korlátozott voltában bírja. [...]*”³¹

Az Árpád-ház által alapított Magyar Királyság igazgatási területén többször is kialakítottak a magyar államon belül egy bizonyos területet (így pl. Erdélyt vagy Szlavóniát) átfogó ducatus (a továbbiakban: dukátus), amelynek élén a király közeli vérrokona duxként, azaz hercegként gyakorolta a királyihoz hasonló jogosultságokat.³² Hangsúlyos igazgatási szempontból az Árpád-ház idején kialakult dukátus intézménye mellett a Magyar Királyság közigazgatási egységén belül az erdélyi vajda közjogi intézményének kialakulása. Az erdélyi vajda intézményét – a Pallas Nagylexikon nyomán – így lehet definiálni: „*Vajda (szláv vojvoda a. m. hadvezér) címet viselték hajdan Moldva és Oláhország hűbéres fejedelmei, [...]; így nevezték a lengyel királyságban a tartományok főnökeit is[...]. Erdélyország külön nagyfejedelemséggé átalakulásáig így nevezték az erdélyi részek kormányzóját, kinek hatásköre olyan volt, mint a bánoké s kiterjedt az egész polgári és katonai igazga-*

²⁸ SZABÓ Miklós: i. m. 193.

²⁹ DÜMMERTH Dezső: *Az Árpádok nyomában*. Panoráma, Budapest, 1980, 103–105.

³⁰ Ld. TÓTH Sándor László: A magyar fejedelmi méltóság megalapítása és öröklődése. *Acta Historica* CXIX/1. 2004/1., 11–19. <https://tinyurl.hu/UAq1/>, 2020. december 9.

³¹ TIMON Ákos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére*. Grill Karoly Könyvkiadóhivatala, Budapest, 1919, 513.

³² CSIZMADIA – KOVÁCS – ASZTALOS: *Magyar állam- és jogtörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998, 40.

tásra. Verbőczy (I. R. 94. sz.) az erdélyi V.-t az ország zászlósai közt sorolja föl, ki rangban a horvát-szlavon-dalmát bán után következett.³³ Ehhez képest a korabeli jogi lexikon szűkszavúan fogalmaz: „Vajvoda, Vajda, korábban a magyar szt. koronához tartozó tartományok kormányzóinak neve: Erdélyi Vajda [...], aki zászlós úr is volt [...] nem tartozott az ország nagy birái közé [...] a királynak hűségeskűt tartozott tenni [...] egy bandériumot tartozott kiállítani [...]”³⁴

1.3. A fejedelem státuszának, Erdély önállóságának kialakulása, „vízválasztó” király és fejedelem között

A fenti előzmények után és Mohács tragédiáját követően Szapolyai János király Erdélyt és inkább az ország keleti részeit tartotta birtokában, míg Ferdinánd a nyugati részeken biztosította uralmát. A területi megosztottságot erősítette, hogy Szapolyai János 1510-től 1526-ig az előző alfejezetben taglalt erdélyi vajda közjogi tisztségét betöltötte, így rendkívüli kormányzati-katonai erőt összpontosíthatott saját kezében. Ebben az értelemben az erdélyi történelem közjogi előzményei között az erdélyi vajda szerepköre is fontos tényező volt, hiszen Szapolyai helyzetét meghatározóan determinálta korábbi erdélyi vajdai tisztsége.

Évek múltán megszületett a váradi béke, amelynek legfontosabb tartalmi eleme, hogy jogi alapra fektette az ország két részre szakadását, kimondta, hogy mindkét király teljes felségjoggal birtokolja azt az országrészt, amelyet hatalmában tart. Mindezen eseményt és az 1540. évet (Buda elestét) követően, bekövetkezett a Magyar Királyság több részre szakadása. 1542. január végén Marosvásárhelyen³⁵ összegyűlt erdélyi rendek előtt Fráter György egy szultáni parancslevelet (athnámét) olvasott fel, Szulejmán szultán ebben arról rendelkezett, hogy az özvegy királynénak és fiának tüstént átadja egész Erdélyt és Fráter Györgyöt teljhatalommal ruházza fel, megbízza az ország kormányzásával. Fráter a negyvenes években Európa uralkodói udvaraival folyamatos levelezésben állt, köztük V. Károly császárral is, akitől a megosztott haza megszabadítását remélte, azonban e reményt megsemmisítette a két nagyhatalom között megkötött drinápolyi béke (1547), amely egyértelműen oszmán befolyási övezetté változtatta Erdélyt.

Az ezt követő évtizeddel és a kialakulóban lévő állam alkotmányosságával kapcsolatosan Szádeczky a következő megfogalmazást alkalmazza: „[...] Erdély ugyan rövid időre (1551) visszacsatoltatott Magyarországhoz, de az erdélyi rendek öt év múlva János Zsigmondot ismét fejedelmökké választották. Az ekkor [...] tartott kolozsvári országgyűlésen megállapították Erdély új államformáját. Innen kezdődik Erdélynek és a hozzá tartozott Tiszán túli vármegyéknek önálló állami

³³ <https://mek.oszk.hu/00000/00060/html/104/pc010438.html#3>, 2020. december 17.

³⁴ Dr. MÁRKUS Dezső: *Magyar jogi lexikon*. VI. kötet, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1907, 848.

³⁵ OBORNI Teréz: *Kettős függésben: Erdély államisága a 16. században*. [n. a.] <https://epa.oszk.hu/00400/00458/00127/3638.html>, 2020. december 10.

*élete s független választó fejedelemsége, mely 1690-ig, I. Apafi Mihály fejedelem haláláig főnnállott.[...].*³⁶

A nemzetközi politikai játszmák eredménye 1570-ben született meg, amikor is a folyamatosan váltakozó beháborús viszonyok átmeneti lezárásaként újra megkezdődtek a tárgyalások, amelyek célja a továbbiakban Erdély közjogi helyzetének rendezése, illetve János Zsigmond uralkodói címének definiálása volt. E kérdések, valamint ezekkel összefüggésben az Erdélyt a Magyar Királysághoz fűző viszony majd csak a speyeri szerződésben (1570–1571) rendeződik, viszont nem teljes mértékben. Ezzel kapcsolatosan érdemes idézni Mezey Barna összegző gondolatait, amelyek jól jellemzik Erdély és a fejedelemség státuszát: „[...] Az erdélyi állam Bethlen Gábort megelőző irányítói Transsylvaniaiát még következetesen a magyar királyság részének tekintették, uralmi ideológiájukat a szentkorona-tanhoz kötötték, ellentmondást hordozva ezzel a Habsburgok magyar uralkodókénti elismerése és saját Bécs-ellenes politikájuk között. János Zsigmond az 1570-es speyeri egyezményben elismerte I. Miksát Magyarország törvényes urának, s lemondott a királyi cím használatáról. Báthory Zsigmond hosszabb ideig csak az erdélyi vajda címet viselte. Az Erdélyi Fejedelemség független, a bécsi közigazgatás apparátusához nem kapcsolódó állam volt – fejedelmei általában mégis igyekeztek választásukat jóváhagyatni Bécs uraival. De a fejedelmi ideológia mégsem ismerte el a Habsburgokat Erdély hűbérurainak, az országot a középkori magyar állam örökösének és letéteményesének tekintette [...]”.³⁷

A fentiek alapján tehát Erdély vonatkozásában az állammá válás hosszú folyamatát zárta és egyúttal a Magyar Királysághoz való államközi viszonyt is meghatározta az 1570–1571. esztendőkből megkötött speyeri szerződés.³⁸ 1570 decemberében létrejött az első olyan „államközi” szerződés, amely elismerte, hogy egy új ország formálódott ki a Magyar Királyság keleti feléből, amely tőle külön áll, de mégis hozzátartozik, tehát létrejött Erdély speciális állam- és közjogi státusza. Ugyanis a speyeri szerződés alapján János Zsigmond lemondott a választott királyi címről, és helyette az Erdély fejedelme (*princeps*) címet vette fel. A szerződésben az osztrák fél elismerte a fejedelem uralma alatti területen a fejedelem korlátozott szuverenitását, de egyúttal kimondták, hogy Erdély és a hozzá kapcsolt területek a Magyar Korona részei maradnak, és a fejedelem elismeri maga fölött a magyar király főségét.

2. A fejedelmi jogkör korlátai, fejedelmi és királyi jogkör összehasonlítása³⁹

Az előzőek alapján szükséges szót ejteni a fejedelmi jogkorról, valamint azt összehasonlítani a királyi jogkörrel.

³⁶ SZÁDECZKY KARDOSS Lajos: *A régi Erdély alkotmányos szervezete*. [n. a.] <https://tinyurl.hu/vh3p/>, 2020. december 19.

³⁷ MEZEY Barna: *Magyar alkotmánytörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998, 66.

³⁸ OBORNI Teréz: i. m.

³⁹ Tekintettel arra a tényre, hogy a fékek és ellensúlyok eszméje a tanulmány által tárgyalt korszakot követően alakult ki, mint annak kvázi előzményeit, az uralkodói jogkör korlátait igyekszem vázolni.

Az Erdélyi Fejedelemség – hasonlóan a szomszédos román államokhoz – *szultáni vazallus állam* volt, amelyet a Porta karddal hódítottak, valamint adófizetésre kötelezettek tekintett. Évente 10 000, majd 15 000 aranyforintot fizetett a Portának, valamint ezzel együtt majdnem egyenértékű ajándékokat is küldött a szultánnak, nagyvezérnek és a díván többi méltóságának. Mindemellett a török hatalom számára elégséges volt az, hogy Erdély különálló maradjon, és a nyugati magyar állammal ne egyesülhessen, és nem zavarta az, hogy Erdély korlátozott szuverenitása mellett „önálló” állami szerepet játszott, ennek jegyében a fejedelmek uralkodói követeket küldtek külföldre, szövetségeket kötöttek más államokkal. Az oszmán hatalom az erdélyi belső viszonyokba csak akkor szólt bele, ha ott olyan harcok alakultak ki, amelyek a Portával való kapcsolatok fenntartását fenyegették.⁴⁰

2.1. A fejedelem és államszervezete

Az Erdélyi Fejedelemség speciális rendi szerkezetű társadalomra épült. Utóbbi rendi jellegét a három natióra, valamint a Partiumra épülő helyi igazgatás fejezte ki. A központi kormányzat vázlatos bemutatását megelőzően szükséges szólni a fejedelmi abszolutizmusról.

Szádeczky meglátása szerint az erdélyi fejedelem alkotmányosan uralkodott.⁴¹ A korai angol *alkotmányos monarchia*⁴² legfontosabb jellemzőjeként a fékek és ellensúlyok működését, majd a modern korban a brit parlament elsőbbségét (a mindenkori brit uralkodóhoz képest) szokták megjelölni.⁴³ Ezzel ellentétben az *abszolút monarchia* ismérveként határozza meg Ferenczy azt, hogy az államszervezet működését minden más szervezet kizárásával a fejedelem irányítja,⁴⁴ amit alátámaszt az, hogy a fejedelem köreiből kerültek ki a kulcspozícióba került személyek, valamint, hogy ehhez képest mérsékelt hatalmat korlátozó tényezőt jelentett pl. a rendi gyűlés. Viszont a fejedelmi hatalom korlátozását bizonyos esetekben a natiók valamelyike jelentette, mint pl. korábbi időszakban a szászok ellenállása, ami tulajdonképp a natio és a fejedelmi hatalom közötti konfliktus volt.

Az előzőekkel szemben az erdélyi választási kondíciókat tárgyalva Rácz Lajos – A, B és C – típusút különböztet meg, részletesen bemutatva azok közjogi, államelméleti, politika- és hadtörténeti hátterét. E három kondíció típus történelmi fejlődésének eredményeként – utalva arra, hogy a fejedelmi hatalom meggyengülése miatt is – jött létre egy olyan mértékben megkötött fejedelmi hatalom, amely az *alkotmányos monarchia határán állt*.⁴⁵ E véleményt osztva, kijelenthető, hogy bizonyos

⁴⁰ ECKHART Ferenc – DEGRÉ Alajos: *Magyar Állam- és Jogtörténet*. II. rész, Közoktatásügyi Jegyzetellátó Vállalat, Budapest, 1953, 45.

⁴¹ SZÁDECZKY KARDOSS Lajos: i. m.

⁴² 1689-től tekinthető alkotmányos monarchiának.

⁴³ GÖNCZI – HORVÁTH – STIPTA – ZLINSZKY: *Egyetemes Jogtörténet*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1997, 258–282.

⁴⁴ Dr. FERENCZY Árpád: *A politika rendszere*. Politzer, Budapest, 1905, 145–146.

⁴⁵ RÁ CZ Lajos: *Főhatalom és kormányzás az Erdélyi Fejedelemségben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, 162–182.

értelemben – az előzőekben leírtak alapján – az erdélyi államjogi berendezkedés megelőzte a brit alkotmányosság korát és természetesen eredményeit is, sőt, ennél időben messzebbre mutató kitekintéssel kijelenthető, hogy az előzőekben leírtak a modern értelemben vett jogállam *előképét* is jelenthetik, mert „[...] a jogállamiság kiindulópontja, hogy minden tevékenység – az államé ugyanúgy, mint az embereké – mértéke a jog, amelyet az állam is köteles betartani. [...]”⁴⁶ Hiszen ebben az esetben – a kondíciók révén – az államot reprezentáló uralkodó is kötöttségek között látta el feladatait – ilyen értelemben e kondíciók, korlátként működtek. E nézetet erősíti az is, hogy az így szabott feltételek – szabályozási szempontból – bizonyos értelemben általános jelleggel bírtak, tehát a *lex generalis* mércéjének megfeleltek.⁴⁷ Ezzel kapcsolatban veti fel Schauer, hogy a jog és általában a szabályok értelmezéséhez az általános és a különös közötti distinkciót kell kialakítani, noha megállapítása szerint az általános gyakran csak a különösnek az ún. gyűjteménye, amit egyszerű példával szemléltet: (a) különösen: „ez a fa”, míg (b) általánosan: „a fák”.⁴⁸ A schaueri és a matematikai logika mentén: *A csoport*hoz nagyon hasonló – még ha némi eltérés is tapasztalható – *A' csoport*, de szintén hasonló '*A csoport* is, így a három nagyon hasonló csoportot általánosan „*A csoportok*” jelzővel is illelhetjük, ebből pedig következik az a tény, hogy a fejedelemség idején a mindenkorai kondíciók ténylegesen a *lex generalis* szerepkörét betöltötték, így biztosítva a történelmi jogfolytonosságot.

Az Erdélyi Fejedelemségben a fejedelmi méltóság választás útján volt elnyerhető, amire a Porta befolyást gyakorolt, tehát megkívánta az értesítést a választás előtt, gyakorolta a megerősítés jogát, sőt több esetben ki is nevezte a fejedelmet, ezt az erdélyi rendek igyekeztek kijátszani, s a kinevezési jogot gyengíteni úgy, hogy csak a választás után fogadták a török követeket, és ekkor vették át tőlük a kinevezési nyilatkozatokat.⁴⁹ A fejedelemnek erdélyi származásának kellett lennie.⁵⁰ A megválasztott fejedelem vonatkozásában a szultán gyakorolta megerősítési jogosultságát egy ünnepélyes oklevél kiadása, valamint a fejedelmi méltóság következő jelvényeinek megküldése útján: (a) felszerelt ló, (b) királyi pálca, (c) zászló, (d) kard, (e) címeres tollas süveg, (f) kaftán. Az ünnepélyesen megküldött tárgyak között szimbolikus értelemmel bíró jelképek is voltak, így például a zászló kifejezésre juttatta, hogy a fejedelem a szultán vazallusának minősült, a kaftán pedig a Portának fogadott hűség jelképe volt, ennek alapján a korábbi alfejezetben hivatkozott és Bodin által megfogalmazott elméletben is szerepeltetett legfelső hatalom, tehát az erdélyi fejedelem főhatalma, szuverenitása korlátozott volt.

⁴⁶ Herbert KÜPPER: A közjog dogmatikája. In: *Jogdogmatika és jogelmélet* (szerk.: Szabó M.). Bíbor Kiadó, Miskolc, 2007, 347.

⁴⁷ Herbert KÜPPER: i. m. 348–349.

⁴⁸ Frederick SCHAUER: Rules and the Rule of Law. *Harvard Journal of Law & Public Policy* (1991), 14 (3), 647–648.

⁴⁹ ECKHART Ferenc – DEGRÉ Alajos: i. m. 45–46.

⁵⁰ Erre vonatkozóan is adódott kivétel, például: Brandenburgi Katalin.

A fejedelem jogköre általában a magyar király hatáskörét fedte le, azonban az uralkodói jogköre függött a fejedelem személyétől is. Elsősorban az ő feladata volt a külpolitika irányítása, ami nagy kihívást jelentett a Habsburg-oszmán függésben. Ahogy arról már szó esett, a fejedelem megválasztása során különféle feltételeket, *kondíciókat* szabtak, amelyek között kiemelt volt, hogy a fejedelem a két hatalommal, különösen a Portával „baráti” kapcsolatokat ápoljon, és hasonlóképpen a két román fejedelemmel is békét tartson fenn. A helyzet bonyolultságát jelzi az is, hogy a Porta állandóan rá kívánta szorítani a fejedelmeket, hogy a török állam barátaival baráti kapcsolatokat ápoljanak. Annak ellenére, hogy ekkor még a mai értelemben vett nemzetközi jog nem létezett, mégis a Porta akarata ekkor már az államokat egyetértésük ellenére is kötelező „nemzetközi jogi normaként” jelent meg.⁵¹ A fejedelem követeket is küldhetett a Portához, viszont ezek jogi státusza nem volt egyenértékű más államok követeinek státuszával, mert a Porta alattvalóinak tekintették őket. A fejedelem igazságszolgáltatási szerepe a magyar királyéhoz hasonló volt. Hadügyi-védelmi területen pedig a fejedelem köteles volt Erdély védelméről gondoskodni, ezért is volt fontos, hogy a fejedelmek többsége az elsődlegesen katonáskodó szerepkört ellátó székelység legfőbb vezetőjének tisztét, a székely ispánságot is viselte. Kizárólagos fejedelmi jog volt a hadüzenet, a békekötés, más államok uralkodóival való szövetség megkötése. Az előzőek amolyan biztosítékként a fejedelem kezelte Erdély jövedelmeit, a rendi gyűlésen megszávozott adókat és regálékat.

A már említett választási feltételek az akkori felfogás szerint alaptörvényi szerepet is játszottak, mivel a kortársak *a kondíciókat alaptörvénynek tekintették*. E feltételeket az előző fejedelemmel kapcsolatosan tapasztaltaknak megfelelően vagy az új fejedelem személyisége alapján alakították, és azoknál a fejedelmeknél is kialakították a választási feltételeket, akiket a törökök neveztek ki. Abból, hogy mindegyik fejedelem esetében kialakították a kondíciók feltételrendszerét, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy e kondíciók *normatív hatásúak* voltak.⁵² E választói kapitulációk mindig magukban foglalták a fő szabadság, a választói jog biztosítását, valamint azt, hogy a fejedelem ezt semmilyen módon ki nem játszhatja utódjának meghatározásával. Bizonyos értelemben Bethlen Gábor fejedelemsége ez alól kivételt jelentett, mert ő feleségét nevezte meg trónja örökösének, viszont mellé a kormányzáshoz segítséget (amolyan kormányzófélet) is rendelt végrendeletében. A választási feltételek szerint fontos további fejedelmi kötelezettség volt (a) a négy bevett vallás gyakorlásának biztosítása, (b) a rendi gyűléseken a véleménynyilvánítási szabadság biztosítása, (c) az ország törvényeinek megtartása, (d) a nemesi szabadságok biztosítása, (e) a személyes szabadság biztosítása.

A hatalom korlátozásának, továbbá ellenőrzésének célja az, hogy megakadályozható legyen az önkényuralom kialakulása, azaz, hogy a hatalom a közjó, más-

⁵¹ KARDOS Gábor: A nemzetközi jog Hart szerint. *Világosság* 2010. tavasz, 61. http://epa.oszk.hu/01200/01273/00056/pdf/Vilagosság_2010_tavasz_057-066.pdf, 2021. február 20.

⁵² Herbert KÜPPER: i. m. 347.

ként a hatalom alá vetettek szolgálatába állítható legyen, amelynek eszközeként a kormányzatnak a törvények uralma alá rendelése volt alkalmazható.⁵³ Ennek értelmezése során megállapítható, hogy a hatalom letéteményesének a törvények útján kell kormányoznia, s a hatályos törvényekhez – azok módosításáig – maga a hatalom letéteményese is kötve van. Ennek szellemében alkalmazták az erdélyi rendek a fejedelmválasztás során a már említett feltételek, azaz *kondíciók* megszabását, amelyeknek fényében a XVIII. század jelentős változásait, azaz az alkotmány és az alkotmányosság (tulajdonképpen a hatalom alkotmány alapján való megszerzése és gyakorlása) eszméjét is bizonyos értelemben megelőzte az erdélyi rendiség közjogi berendezkedése.⁵⁴ Tehát az erdélyi fejedelmi korra jellemző alaptörvényi szemlélet egyfajta hangsúlyos alkotmányos színezetet ad a rendi monarchiának, ami inkább közelíti a következő évszázadok során kialakuló nyugati alkotmányos monarchiák eszmeiségéhez. Talán nem eltúlzott – utalva Rácz Lajos megállapítására is – azt állítani, hogy az erdélyi rendi monarchikus rendszer saját korát megelőzve egyedülálló volt a maga nemében.

A fejedelem után a kormányzatnak legfontosabb végrehajtó szerve a kancellária volt, melyet 1550-ben állítottak fel. A kancellár egy személyben volt az államtanács elnöke és a fejedelem első tanácsosa, akinek hatáskörébe tartozott: (a) a legfontosabb államügyek intézése; (b) előadta a rendi gyűléseken a fejedelmi előterjesztéseket és a tanács javaslatait; (c) képviselte a fejedelmet, kiadta és ellenjegyezte a fejedelem okleveleit, (d) az oklevelek vonatkozásában a nemesítések (az armális adása) és a címeradományozás terén is szerepet kapott,⁵⁵ (e) a külföldi követeknek a fejedelem a kancellár útján adott választ.⁵⁶

A kancellária vonatkozásában azt ki lehet jelteni, hogy a modern értelemben vett irányítás funkcióját,⁵⁷ amely a felsőbb fokozatú szerv által alsóbb fokozatú szerv irányában kifejtett vezetői tevékenységet jelent, nem valósított meg. Bár e tárgyalt korszak már a felfedezések grandiózus időszakát is magában foglaló kora újkor idősza, azonban az előbbi vonatkozásban, tehát újkori-modern értelemben vett kormányzatról még nem igazán lehet beszélni. Érdemes utalni még arra is, hogy továbbra is jellemző volt a „*procancellarius*”-i cím használata,⁵⁸ amely

⁵³ SZABÓ Miklós: i. m. 191.

⁵⁴ Ennél messzebbre ment egy mű: a Magyar Királyság vonatkozásában megállapította, hogy örökletes és alkotmányos monarchia.

C. von SZEPESHÁZY – J. C. Von THIELE: *Merkwürdigkeiten des Königreiches Ungern [...]*. Gedruckt auf den Kosten der Herausgeber, bey Carl Werfer, Kaschau, 1825, XXVII.

⁵⁵ Vö. KÓTA Péter: *Címerlevelek diplomatikája 1526–1848*. Bölcsészdoktori értekezés, [h. n.], 1991, 17.; BÁRCZAY Oszkár: *A heraldika kézikönyve*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1897, 42.

⁵⁶ ECKHART Ferenc–DEGRÉ Alajos: i. m. 46–47.

⁵⁷ Dr. BERÉNYI Sándor – Dr. MARTONYI János – Dr. SZAMEL Lajos: *Magyar államigazgatási jog – Általános rész*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1978, 27.

⁵⁸ FEJÉR Tamás: *A procancellariusi tisztség a Báthoryak korában*. [n. a.] 36–38. http://real.mtak.hu/39690/1/EME_EM_2016_1_FejerTamas_Procancellariusi.pdf, 2020. december 19.

ugyan a Báthory-korszakban honosodott meg, azonban fennállása és a tisztség működése fennmaradt a XVII. századig. A procancellarius – ld. pl. Berzeviczy Márton – feladatkörébe tartozott: (a) a kancellár helyettesítése, valamint (b) diplomáciai feladatok ellátása. A kancellária működése azonban nem vizsgálható leegyszerűsítve, mert a korábbi korszak következményeként egy ideig a *protonotarius* tevékenysége is fennmaradt.⁵⁹ További jelentős jogtörténeti tény, hogy az előzményeknek megfelelően a fejedelmi kancellária *cancellaria maior* és *cancellaria minor* „szervezeti egységekre” tagolódott.

A választási feltételek további rendelkezéseket tartalmazhattak a fejedelmi tanács összetételére és hatáskörére vonatkozóan, így e tulajdonság is erősíti az alkotmányossági jelleget a kondíciók vonatkozásában.⁶⁰ E szervben a legfontosabb szerepet a kancellár játszotta, mert ő adta elő a tanács tárgyait, valamint a megtárgyalandó iratokat. A fejedelmi tanács jelentőségét az is jelzi, hogy a fejedelem udvarában, Gyulafehérvárott vagy szabad akaratból, vagy – fontos ügy felmerülése esetén – meghívásra gyűlt össze. Az viszont már az uralkodótól függött, hogy a fejedelmi tanács véleményét elfogadta-e. A fejedelmi tanácsot a rendek nem voltak jogosultak ellenőrizni, e jog kizárólagosan a fejedelmet illette meg.

Szádeczky meglátása⁶¹ szerint az erdélyi fejedelem alkotmányosan uralkodott, ezt látszik igazolni és sugallni, hogy – ld. fentieket – *alaptörvényként tekintettek a kondíciókra*. A fejedelmi tanács meghallgatása szükséges volt fontos ügyek intézése esetén, tagjai, az ún. tanácsurak közül választották és nevezték ki az állam és udvar legfőbb tisztviselőit és nagyrészt a külföldre küldött követeket. R. Várkonyi Ágnes⁶² eltérő álláspontja szerint Bethlen a fejedelmi tanácsot a főúri társadalom politikai, vallási, etnikai és birtokviszonyait reálisan figyelembe véve, valamint szakértőkkel kiegészítve, érdekei szerint szervezte meg. Ez utóbbi érdek szerinti megközelítés álláspontom szerint logikus, mert bizonyos értelemben az ilyen tanácsban való tevékenység minden esetben – a korábbiakban már vázolt ókori octavianusi gyakorlathoz hasonlóan – bizalmi jelleget feltételez.

A kincstár élén álló kincstartó kezelte az állam jövedelmeit, a kapcsolódó kamarák tevékenysége nagy jelentőségű volt, figyelembe véve a bányákban és a sólelőhelyeken folytatott sóvágási tevékenység jövedelmeit. Így az erdélyi igazgatás ezen rendszere két részre tagolódott: (a) a bányakamarák, valamint (b) a sókamarák szervezetére.

Hasonlóképpen fontos szerepet játszott az erdélyi futárposta. Az erdélyi és a királyi postaszolgálat között rövid megszakítással, de fennállt a kapcsolat (erről ta-

⁵⁹ Ld.: BOGDÁNDI Zsolt: Az erdélyi ítélmesterek hiteleshelyi jellegű tevékenysége a 16. század végén. In: „... éltünk mi sokáig 'két hazában'...” *Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére* (szerk.: Dáné – Oborni – Sipos), Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012, 135–143.

⁶⁰ ECKHART Ferenc – DEGRÉ Alajos: i. m. 47.

⁶¹ SZÁDECZKY KARDOSS Lajos: i. m.

⁶² R. VÁRKONYI Ágnes: Bethlen Gábor jelenléte Európában. In: *Bethlen Gábor és Európa* (szerk.: Kármán Gábor és Kees Tszelszky). Budapest, 2013, 26.

núskodnak a számadáskönyvek is).⁶³ Az erdélyi futárpostának közteher jellege is volt, amely alól a kiváltságos rétegek némelyike mentességet is kapott (pl. Tokaj 1629-ben való mentesítése).⁶⁴

A kormányzáshoz az udvari tisztviselők is szükségesek voltak: (a) a főudvarmester, aki az udvartartásért felelt, (b) az udvari főkapitány és vicekapitány, akik a testőrség parancsnokai, (c) a főkomornik, aki a fejedelem házipénztárát, számadásait kezelte, az udvartartás költségeit fizette, az udvari irodának főnöke volt, (d) udvari belső tisztek (a főasztalnok, főpohárnok etc.), (e) személyzet (pl. nemes apródok), (f) külső udvari tisztségek (pl. főlovászmester).

Az igazgatásban a rendek döntő befolyáshoz a vidéki önkormányzati szerveik a vármegyék, városok, a székely és szász székek által jutottak, további befolyásolási területet jelentett a mezővárosok és falvak igazgatásában betöltött szerep.⁶⁵

A katonai méltóságok⁶⁶ között – a natiók szerinti szerkezetnek megfelelően – tarthatók számon a főkapitányságok, így: (a) az országos főkapitány, az összes haderő feje; (b) a székelyek főkapitánya, valamint (c) a váradai főkapitány, aki a partiumi hadak vezetője. A felsoroltak közül a legutolsó politikai méltóság is, mintegy a Partium kormányzója. Azonban jelezni szükséges, hogy e méltóság kettős természetű, mert (a) egyrésztől jogilag a Magyar Királysághoz tartozik, (b) másrészt azonban gyakorlatilag teljes egészében az erdélyi fejedelem fennhatósága alatt volt.⁶⁷ Nem kisebb személyiség viselte például ezt a tisztséget, mint Bocskai István.

A fejedelem és a rendi gyűlés együttesen gyakorolta a jogalkotás jogosultságát. A rendi gyűlést a fejedelem hívta össze meghívók kibocsátása útján, a meghívókban jelezték a rendi gyűlés idejét és az összehívás indokát. A rendi gyűlésen megjelentek a képviselők a következők szerint: a hét magyar vármegye két-két követe, a partiumi vármegyék két-három követe, a székelyek öt székének két-két követe (figyelembe véve, hogy ekkor már egységes Háromszékről volt szó), a szászok pedig székenként és vidékenként küldtek egy-három követet, és ehhez hasonlóan a meghívott városok (pl. Enyed, Torda, Kolozsvár, Várad) is küldtek követeket. Az egykamrás rendi gyűlésnek voltak ún. *regalista* tagjai, azok, akik vagy vagyonuk, vagy az udvari méltóságuk okán külön levéllel (másként regales) hívott meg a fejedelem és személy szerint jelentek meg. A rendi gyűlésen a követek és a meghívottak kötelesek voltak megjelenni. A törvényjavaslatokat a fejedelem terjesztette be, azonban kéréseket a gyűlés maga is nyilváníthatott, ennek során a szólásszabadság

⁶³ Ld.: Dr. KAMODY Miklós: *A posta működése I. Rákóczi György fejedelem idejében.* (Előadás: Emlékkonferencia I. Rákóczi György születésének 400. évfordulójára. Gépelt kézirat [n. a.]).

⁶⁴ Ld. *Corpus Juris Hungarici Magyar Törvénytár: 1540–1848. évi Erdélyi törvények* (szerk.: Márkus Dezső). Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1900.

⁶⁵ ECKHART Ferenc – DEGRÉ Alajos: i. m. 46–47.

⁶⁶ SZÁDECZKY KARDOSS Lajos: i. m.

⁶⁷ Vö. BENDA Kálmán: A királyi Magyarország tiszti címtára 1607–1608. *Levéltári Közlemények*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972, XLIII., 2., 310.

biztosítva volt. A rendi gyűlés elnökét a fejedelem nevezte ki a tanácsosai közül. Minden, a rendi gyűlésen meghozott határozatot a fejedelemnek kellett megerősíteni, amelyet megelőzően a határozatok fejedelmi tanáccsal való áttekintése, amelyet követett a jóváhagyás vagy esetlegesen a kifogások emelése. E folyamatot követően az összes határozatot együttesen vitték a fejedelemhez, majd helyeslésének kieszközlése után írta alá az elnök és a két ítélmester, majd ezen aláírásokat követően a fejedelem megerősítő záradékkal és aláírással látta el, ennek következtében emelkedtek a határozatok törvényerőre.⁶⁸

2.2. A királyi és a fejedelmi jogkör összehasonlítása

Ebben a gondolati egységben szeretném vázolni – az előzőekben leírtak alapján – a középkori európai államfők közül kiemelkedő Habsburgok és az erdélyi fejedelmek jogkörében mutatkozó eltéréseket.

Mindkét – a Habsburgok magyar királyi és az erdélyi fejedelmi – állama *ideológiai-közjogi alapját egyaránt a Szent Korona-tan jelentette, és ez egyben a hatalmat korlátozó tényezőt is jelentett*. Az Erdélyi Fejedelemségben a fejedelmi méltóság *választás* útján volt elnyerhető, amelyre vonatkozóan a Porta befolyást gyakorolt. Ehhez hasonlóan a magyar király méltóságát viselő Habsburgok is választhatóak voltak (míg 1687-ben örökletessé tették címüket). A fejedelemnek *erdélyi származásúnak* kellett lennie, ezzel szemben a tárgyalt korszakban a magyar királyi címet viselő Habsburgok német (svájci)⁶⁹ származásúak. Utóbbi származás, valamint a Habsburgok genealógiája (ld. spanyol–osztrák ágak kialakulása) a birodalmi szemlélet térhódítása miatt bírt jelentőséggel. A megválasztott fejedelem vonatkozásában *a török szultán – mint padisah – gyakorolta megerősítési jogosultságát* egy ünnepélyes oklevél kiadása útján, valamint a szultán a fejedelmi méltóság korábban már említett jelvényeit küldte meg a fejedelemnek. Ezzel szemben a szultáni megerősítést nem igénylő királyi jelvényei között a következőket tartjuk számon: (a) koronát, (b) királyi pálcát, (c) palástot, (d) országalmát, (e) kardot. A jelvények tekintetében a legmarkánsabb eltérést abban láthatjuk, hogy a tárgyalt államfők között a király (császár) megkoronázott államfő, tehát van eltérés a király és fejedelem inaugurációja között.

A fejedelem jogköre általában a magyar király hatáskörét fedte le, azonban az uralkodói jogköre függött a fejedelem személyétől is. Elsősorban az ő feladata volt a külpolitika irányítása, ami nagy kihívást jelentett Erdély akkori geopolitikai helyzetét figyelembe véve. A fejedelem megválasztása során – ahogy arról korábban már esett szó – különféle feltételeket is, ún. *kondíciókat szabtak*, amelyek között kiemelt volt, hogy a fejedelem a két hatalommal, különösen pedig a Portával „baráti” kapcsolatokat ápoljon, ez nem jellemző a királyokra. A fejedelem *követeket is küldhetett* a Portához, viszont ezek jogi státusza nem volt egyenértékű más államok

⁶⁸ ECKHART Ferenc – DEGRÉ Alajos: i. m. 47–49.

⁶⁹ Tehát habichtsburgi. Vö: <https://www.habsburger.net/de/themen/herrschaftszeiten-i>, 2020. december 13.

követeinek státuszával. Az igazságszolgáltatásban a fejedelem szerepe a magyar királyéhoz hasonló (*personalis praesentia regia*) volt.⁷⁰ Hadügyi téren a fejedelem köteles volt Erdély védelméről gondoskodni, ezért is fontos, hogy *a fejedelmek többsége* az elsődlegesen katonáskodó szerepkört ellátó székelység legfőbb vezetőjének tisztét, *a székely ispánságot is viselte*, továbbá kezelte Erdély jövedelmeit.

Hangsúlyos, hogy *a kondíciókat a kortársak alaptörvénynek tekintették*, amelyekkel kapcsolatosan érdemes arra is kitérni, hogy e kondíciókkal korlátozták a fejedelmet, ehhez képest a Habsburg-uralkodók esetében a hitlevél és az eskü jelentett korlátot.

Egy fontos eltérésre érdemes még rámutatni egy – 1780-ban íródott – mű megállapítása nyomán. Míg az erdélyi fejedelmek a bevett (római katolikus és protestáns) vallások bármelyikéből származhattak, a magyar királyi címet viselők csak római katolikus vallásúak lehettek.⁷¹

Az előzőek lényegét az alábbi táblázat vázolja:

1. táblázat

A Habsburg királyok és Erdélyi fejedelmek jogköreinek összehasonlítása

Elhatárolási szempontok	Habsburg királyok	Erdélyi fejedelmek
Államjogi alapvetés	Szent Korona-tan	Szent Korona-tan
Származás	német	erdélyi ⁷²
Trónbetöltés	választás, majd 1687-től fiági örökletes utódlás ⁷³	választás
Közjogi beiktatás	koronázás	a török Porta jóváhagyása, kinevezése
Közjogi függelmi viszony	nincs vazallitás	van vazallitás ⁷⁴
Jelvényei	korona, királyi pálca, palást, országalma, kard	felszerelt ló, királyi pálca, zászló, kard, süveg, kaftán
Főhatalmi jogkör	jogkörét korlátozzák: Szent Korona-tan, hitlevél, eskü	jogkörét korlátozzák: Szent Korona-tan, natiók, kondíciók, rendek, szultáni megerősítés
Rendi jogalkotás	kétkamarás rendi gyűléssel együttesen	egykamarás rendi gyűléssel együttesen
Igazságszolgáltatás	<i>personalis praesentia regia</i>	<i>personalis praesentia regia</i>
Vallás	római katolikus	római katolikus vagy protestáns

⁷⁰ Vö. BOGDÁNDI Zsolt: i. m. 135–143.

⁷¹ Karl Gottlieb von WINDISCH: *Geographie des Königreichs Ungarn*. bey Anton Löwe, Preßburg, 1780, 71.: „§. 2. Ein König von Ungarn muß nach den Gesetzen der katholischen Religion zugethan seyn; [...]”

⁷² Kivéve: Vitéz Mihály, Brandenburi Katalin.

⁷³ Ld.: 1687. évi II. törvénycikk a mostani császári és királyi szent felség fenséges finemü örököseinek elsőszülötteit Magyarország s az ahhoz csatolt részek természetes és örökös királyainak nyilvánítja. <https://tinyurl.hu/4L5Q/>, 2022. január 30., további kivétel: Mária Terézia (1723. Pragmatica Sanctio).

⁷⁴ A török szultán – mint padisah – ebben a közjogi viszonyban, mint hűbérúr jelenik meg.

Elhatárolási szempontok	Habsburg királyok	Erdélyi fejedelmek
Külsőkapcsolatok	Portával nincs „baráti” kapcsolat	Portával „baráti” kapcsolat
Megerősítési jogosultság	nincs	az oszmán szultán gyakorolta
Egyéb eltérés	székely ispánság nincs	székely ispán

(Forrás: szerző szerkesztése.)

Összegzés

Államjogi szempontból ki kell emelni a megteremtett fejedelmi hatalomnak az erdélyi államot meg- és fenntartó szerepét, amit a szükségszerű központosítással lehetett az akkori viszonyrendszerben elérni, viszont *e központosítás korántsem tekinthető korlátlanoknak*. A korlátozást a vizsgált tárgykör tekintetében *a natiók, a Szent Korona-tan, a szultáni megerősítés, a rendek, valamint a kondíciók jelentették*, utóbbiak *színezetet adtak a fejedelemségnek*. Így az erdélyi állam a brit alkotmányosságát a szerző álláspontja szerint jó pár évtizeddel megelőzte.⁷⁵

Bethlen Gábor uralkodói nagyságát Erdély konszolidációján – és a bőséges szakirodalmon – túl mi sem támasztja jobban alá, mint az, hogy az Erdélyi Fejedelemség a XVII. században még korlátozott keretek és a vázolt oszmán függés mellett is – magyar és nemzetközi viszonylatban – bizonyos értelemben képes volt arra, hogy a Habsburgokkal szemben ellensúlyt jelentsen. Az előző gondolatot jól kiegészíti a következő idézet: „[...] Erdély Bethlen uralkodása idején volt legnagyobb kiterjedésű, mert a császár-királyal kötött békekötésben az ő élete tartamára Erdélyhez csatoltatott a magyarországi északkeleti hét vármegye, egészen Kaszáig. Ezeket az ő halála után vissza kellett bocsátani. Ez Erdélyország nagymérvű meggyöngyülését okozván, az erdélyiek úgy akarták ellensúlyozni, hogy fejedelmé választották északkeleti Magyarország leggazdagabb főúrát, Rákóczy Györgyöt, [...]”⁷⁶

Felhasznált irodalom

- [1] BÁRCZAY Oszkár: *A heraldika kézikönyve*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1897.
- [2] BENDA Kálmán: A királyi Magyarország tiszti címtára 1607–1608. *Levéltári Közlemények* Akadémiai kiadó, Budapest, 1972, XLIII., 2., 310.
- [3] Dr. BERÉNYI Sándor – Dr. MARTONYI János – Dr. SZAMEL Lajos: *Magyar államigazgatási jog – Általános rész*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1978.
- [4] BOGDÁNDI Zsolt: Az erdélyi ítélmesterek hiteleshelyi jellegű tevékenysége a 16. század végén. In: „... éltünk mi sokáig 'két hazában'...” *Tanulmányok*

⁷⁵ Ld. a Hannover-ház parlamentáris regnálása.

⁷⁶ SZÁDECZKY KARDOSS Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. A Franklin-Társulat bizománya „Hargitaváralja” J. SZ. K., Budapest, 1927, 181.

- a 90 éves Kiss András tiszteletére (szerk.: Dáné – Oborni – Sipos). Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012, 135–143.
- [5] BRÓSZ Róbert – PÓLAY Elemér: *Római jog*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1976.
- [6] BURIÁN János: *Magyar-latin szótár*. Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1907.
- [7] *Corpus Juris Hungarici Magyar Törvénytár: 1540–1848. évi Erdélyi törvények* (szerk.: Márkus Dezső). Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1900.
- [8] *Corpus Juris Hungarici Magyar Törvénytár: Werbőczy István Hármaskönyve*, (szerk.: Márkus Dezső). Budapest, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, 1897, II. Rész, 3. cím, 5. §.
- [9] C. Von SZEPESHÁZY – J. C. Von THIELE: *Merkwürdigkeiten des Königreiches Ungern [...]*. Gedruckt auf den Kosten der Herausgeber, bey Carl Werfer, Kaschau, 1825.
- [10] CSIZMADIA – KOVÁCS – ASZTALOS: *Magyar állam- és jogtörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.
- [11] DÜMMERTH Dezső: *Az Árpádok nyomában*. Panoráma, Budapest, 1980.
- [12] ECKHART Ferenc – DEGRÉ Alajos: *Magyar Állam- és Jogtörténet*. II. rész, Közoktatásügyi Jegyzetellátó Vállalat, Budapest, 1953.
- [13] EGRESI Katalin – PONGRÁCZ Alex – SZIGETI Péter – TAKÁCS Péter: *Államelmélet*. Győr, Széchenyi Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar Jogelméleti Tanszék, 2016, 199.
- [14] ERDŐ Péter: Állam – egyház – szuverenitás. In: *Az állam szuverenitása – Eszmény és/vagy valóság* (szerk.: Takács Péter). Gondolat, Budapest, 2015, 46.
- [15] FEJÉR Tamás: *A procancellariusi tisztség a Báthoryak korában*. [n. a.] 36–38. http://real.mtak.hu/39690/1/EME_EM_2016_1_FejerTamas_Procancellariusi.pdf, 2020. december 19.
- [16] Dr. FERENCZY Árpád: *A politika rendszere*. Politzer, Budapest, 1905.
- [17] Frederick SCHAUER: Rules and the Rule of Law. *Harvard Journal of Law & Public Policy* (1991), 14 (3), 647–648.
- [18] George MOUSOURAKIS: *Roman Law and the Origins of the Civil Law Tradition*. Springer International Publishing, Switzerland, 2015.
- [19] GÖNCZI – HORVÁTH – STIPTA – ZLINSZKY: *Egyetemes Jogtörténet*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1997.

- [20] <https://mek.oszk.hu/00000/00060/html/104/pc010438.html#3>, 2020. december 17.
- [21] Herbert KÜPPER: A közjog dogmatikája. In: *Jogdogmatika és jogelmélet* (szerk.: Szabó M.). Bíbor Kiadó, Miskolc, 2007, 347–349.
- [22] Hugonis GROTIUS: *Ius Belli Et Pacis In Compendio Institutioni Scholasticae aptatum, & subinde castigatum*. Tygurum, 1689, (M DC LXXXIX.), <https://tinyurl.hu/0F3S/>, 2021. május 10.
- [23] <https://www.habsburger.net/de/themen/herrschaftszeiten-i>, 2020. december 13.
- [24] Iohannis BODINI: *Respublica, Das ist: Gründtliche und rechte Underweysung, [...] in sechs Bücher verfasst [...]*. Jacob Foillet Buchdrucker, Mümpelgart, 1592, (M. D. XCII.), <https://tinyurl.hu/LeVu/>, 2021. március 15.
- [25] KÁLVIN János: *A keresztyén vallás alapvonalai*. Első fejezet, A törvényről, mely a tízparancsolat magyarázatát foglalja magában. A X. Parancsolat vonatkozásában adott kálvini értelmezés. <http://leporollak.hu/egyhtori/kalvin/irasok/inst/KISINST1.HTM>, 2021. március 27.
- [26] KARDOS Gábor: A nemzetközi jog Hart szerint. *Világosság* 2010. tavasz, 61. http://epa.oszk.hu/01200/01273/00056/pdf/Vilagosság_2010_tavasz_057-066.pdf, 2021. február 20.
- [27] Karl Gottlieb Von WINDISCH: *Geographie des Königreichs Ungarn*. bey Anton Löwe, Preßburg, 1780.
- [28] KISTELEKI Károly: A szuverenitás fogalmának kora újkori kezdetei és az Erdélyi Fejedelemség példája. In: *Az állam szuverenitása – Eszmény és/vagy valóság* (szerk.: Takács Péter). Gondolat Kiadó, Budapest, 2015, 458–461.
- [29] Dr. KAMODY Miklós: A posta működése I. Rákóczi György fejedelem idejében, (Előadás: Emlékkonferencia I. Rákóczi György születésének 400. évfordulójára. Gépelt kézirat [n. a.]).
- [30] KÓTA Péter: *Címereslevelek diplomatikája 1526–1848*. Bölcsészdoktori értekezés, [h. n.], 1991, 17.
- [31] Dr. MÁRKUS Dezső: *Magyar jogi lexikon*. VI. kötet, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1907.
- [32] MÁTÉ Györgyi: Jean Bodin és a magyar későreneszánsz. In: *Acta historiae litterarum hungaricarum*, (18), (1981), 65–67. <http://acta.bibl.u-szeged.hu/945/>, 2021. március 18.
- [33] MEZEY Barna: *Magyar alkotmánytörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998, 66.
- [34] Niccolò MACHIAVELLI: *A fejedelem*. III. rész, A vegyes egyeduralkodásról. [n. a.] <https://mek.oszk.hu/00800/00867/00867.htm#bm4>, 2020. december 10.

- [35] OBORNI Teréz: *Kettős függésben: Erdély államisága a 16. században*. [n. a.] <https://epa.oszk.hu/00400/00458/00127/3638.html>, 2020. december 10.
- [36] PACZOLAY Péter: *A legfőbb hatalom eredete*. Újkori államelméletek. [n. a.] <https://tinyurl.hu/O7cL/>, 2021. április 27.
- [37] Paul JÖRS: *Die Reichspolitik Kaiser Justinians*. Universitäts-Druckerei Curt von Münchow, Giessen, 1893, 7–8.
- [38] RÁCZ Lajos: *Főhatalom és kormányzás az Erdélyi Fejedelemségben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, 162–182.
- [39] R. VÁRKONYI Ágnes: Bethlen Gábor jelenléte Európában. In: *Bethlen Gábor és Európa* (szerk.: Kármán Gábor és Kees Teszelszky). Budapest, 2013, 26.
- [40] SZABÓ Miklós: Hatalommegosztás és pluralizmus. In: *Államelmélet* (szerk.: Takács Péter). Bíbor Kiadó, Miskolc, 1997, 191–193.
- [41] SZÁDECZKY KARDOSS Lajos: *A régi Erdély alkotmányos szervezete*. [n. a.] <https://tinyurl.hu/vh3p/>, 2020. december 19.
- [42] SZÁDECZKY KARDOSS Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. A Franklin-Társulat bizománya „Hargitaváralja” J. SZ. K., Budapest, 1927, 181.
- [43] *Szent Biblia azaz Istennek Ó és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás*. (ford.: Károli Gáspár) Bibliatársulat, Budapest, 1969.
- [44] SZENTMIKLÓSI Márton: *A római jog institúciói*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T., Budapest, 1858, 46.
- [45] SZENTPÁLI-GAVALLÉR Pál: Az önálló magyar külügyminisztérium létrehozása, szabályozásának és szervezete kialakulásának kezdetei. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica* XXXVIII/1. 2020/1., 81. <https://doi.org/10.32978/sjp.2020.005>
- [46] SZMODIS Jenő: Adalékok az állami beavatkozás problematikájához. *Jogelméleti Szemle* Budapest, 2020/1. szám, 162. http://jesz.ajk.elte.hu/2020_1.pdf, 2021. március 16.
- [47] *Tacitus összes művei*. Évkönyvek I. Könyv, Szukits Könyvkiadó, [h. n.], 2001, 191.
- [48] TIMON Ákos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére*. Grill Karoly Könyvkiadóhivatala, Budapest, 1919, 513.
- [49] TÓTH Sándor László: *A magyar fejedelmi méltóság megalapítása és öröklődése*. [n. a.] <https://tinyurl.hu/UAq1/>, 2020. december 9.

- [50] VARGA Zs. András: A közjogi autonómia előképe a Tripartitumban. In: *A Hármaskönyv 500. Évfordulóján*, (szerk.: Szabó István). Pázmány Press, Budapest, 2015, 27.
- [51] ZLINSZKY János: *A római jog továbbélése*. PPKE JÁK Római jogi Tanszék, Budapest, 1997.

Jogszáabály

1687. évi II. törvénycikk a mostani császári és királyi szent felség fenséges finemü örököseinek elsőszülötteit Magyarország s az ahhoz csatolt részek természetes és örökös királyainak nyilvánítják. <https://tinyurl.hu/4L5Q/>, 2022. január 30.